

УДК 373.5(477.87)

РОЗВИТОК І СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАКАРПАТТІ: ЕТАПИ І ЧИННИКИ

Демчак Мар'яна Михайлівна
Опачко Магдаліна Василівна
м.Ужгород

Статтю присвячено систематизації відомостей про становлення і розвиток професійної педагогічної освіти на Закарпатті. Визначено етапи становлення професійної педагогічної освіти для підготовки вчителів початкових класів, виокремлено чинники, що впливали на розвиток професійної педагогічної освіти на кожному з виокремлених етапів і найбільш виразнювали особливості того чи іншого етапу.

Ключові слова: професійна педагогічна освіта, етапи становлення, вчителі початкових класів.

Постановка проблеми. Закарпаття має багату і переплетену долями різних народів історію. Тривалий час воно знаходилося під владою угорських королів, австро-угорських монархів, чехословацької республіки, радянської України. Кожний із періодів накладав відбиток на мову, звичаї, традиції, культуру, конфесійну приналежність корінного населення – русинів (відрізняємо їх від русинів того боку Карпат). О.Духнович у своєму звертанні до них називає їх “подкарпатськими русинами”, інші дослідники вживають також термін “угороруси”, угорці називали їх “рутени”. Сьогодні, предки русинів у своїй більшості ідентифікують себе як українці. Разом з усією Україною населення краю вітало незалежність держави, підтримувало соціально-економічні реформи, і, разом з українцями Галичини, підтримувало і підтримує європейський зовнішньо політичний український вектор. Адже наші перші вчителі, мислителі, будителі мали освіту європейського рівня, вільно володіли кількома європейськими мовами, були відомі далеко за межами краю.

Розвиток індустріально-капіталістичних відносин у Європі диктував вимоги до рівня освіченості людей, в тому числі і до населення краю. З іншого боку, незважаючи на складні умови життя, молодь краю мала завзяття і прагнення до знань. Саме наявність такої суперечності і був обумовлений розвиток освіти і школи на Закарпатті, в тому числі, і професійної педагогічної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми розвитку і становлення професійної педагогічної освіти на Закарпатті пов'язані із іменами науковців В.Гарагонича, І.Гранчака, В.Гомонная, М.Вегеша, М.Зимомрі, Д.Данилюка, Б.Качура, В.Кеменя, М.Кляп, М.Кухти, Л.Маляр, П.Магочія, О.Мишанича, М.Мушинки, І.Небесника, Г.Розлуцької, В. Росула, В.Сагарди, П.Стрічка, М.Талапканича, М.Токаря, В.Тураїниці, В.Химинця, І.Хланти, П.Ходанича, В.Фернеги, О.Фізеші.

Проблема становлення і розвитку професійної педагогічної освіти розкривається дослідниками у контексті розвитку освіти і шкільництва на Закарпатті. Ці питання висвітлюються у монографії професора В.Гомонная (“Антологія педагогічної думки на Закарпатті (XIX-XX століть)”, 1992 р.), науковців В.Гомонная, В.Росула, М. Талапканича (“Школа та освіта Закарпаття”, 1997 р.), В.Гомонная, В.Росула, П.Ходанича (“Педагогічна освіта на Закарпатті”, 2003 р.), професора В.Росула (“Національна школа на Закарпатті та шляхи її вдосконалення”, 1993 р. , “Стан, проблеми і перспективи розвитку освіти на Закарпатті”, 1995р., “Освіта Закарпаття на зламі століть”, 2002 р.). Найповнішим

зібранням про історію розвитку і становлення освіти і школи на Закарпатті є монографія авторів В.Химинець, П.Стрічок, Б.Качур, М.Талапканич (“Освіта Закарпаття”, 2009р.).

Питання становлення спеціальних закладів для підготовки вчителів для початкової освіти розкрито у історико-публіцистичному нарисі В.Гарагонича “Вчительська альма – матер (Мукачівській учительській семінарії – 80 років)”, (1995р.), у історичному нарисі С.Федаки (“Ужгород крізь віки”, 2010р.), у дослідженні Ю.Тайпс (“Історичний розвиток учительських семінарій та педучилища”, 1995р.).

Але системний підхід до питання розвитку і становлення закладів для підготовки вчителів початкових класів в умовах поліетнічного регіону, яким є Закарпаття, у цих та інших роботах не розкривається.

Мета дослідження полягала у систематизації відомостей про становлення і розвиток закладів професійної педагогічної освіти для підготовки вчителів початкових класів. Для досягнення мети необхідно було виконати наступні завдання: 1) визначити етапи становлення професійної педагогічної освіти у Закарпатті; 2) виокремити вагомі чинники, що впливали на розвиток професійної педагогічної освіти на кожному з виокремлених етапів і найбільш виразнювали особливості того чи іншого етапу.

Виклад основного матеріалу. Тісно пов'язаним з історією будь-якого краю є розвиток писемності та освіти на його території. Згідно тверджень історичних джерел Закарпаття називали “Угорська Русь”, “Підкарпатська Русь”, “Угорська Україна”, “Карпатська Русь”, “Карпатська Україна”, “Закарпатська Україна”. Цей край здавна існував як “місток зв'язків” між Північною і Південною, Східною і Західною Європою. Тут перетинались торговельні шляхи, економічні і політичні інтереси, концепції європейської і східноєвропейської історії, політики та релігії.

Значний вплив на минуле Закарпаття мала історія розвитку та культура східних слов'ян. В.В.Химинець, П.П.Стрічок, Б.М.Качур, М.І.Талапканич стверджують, що згідно археологічних джерел населення Карпатського регіону уже в стародавні часи було носієм високої духовної і матеріальної культури, яка було генетично спільною з племенами, що проживали на територіях між Дунаєм і Дніпром. Саме в цих долинах в першому тисячолітті нашої ери відбувалось формування східного слов'янства [8].

На сучасній території Закарпаття людина оселилася з давніх-давен, адже найдавніше поселення людей на території України відкрито понад 1,3 млн. років тому на берегах річки Тиси у Виноградівському районі. Визначне місце в Закарпатському краї належить археологічним пам'яткам матеріальної культури бронзового віку (II-I тисячоліття до нашої ери). Археологічні джерела показують, що поряд міста Мукачева існував залізобудівний центр, який відносять до передових ремісничих центрів тогочасної Європи.

Але попри все, становлення професійної педагогічної освіти на Закарпатті має свою довго страждальну і тернисту

історію. Аналіз та узагальнення наукових та історико-публіцистичних досліджень уможливило виокремлення кількох періодів становлення професійної педагогічної освіти на Закарпатті. Виділення періодів є умовним, здійснюється у хронологічному порядку за роками, починаючи свій відлік від часу, коли навчання грамоті, читання почало набувати групових форм (йдеться про наявність моделі “вчитель-учні”). Варто зауважити, що запропоновані нами періоди носять умовні назви і у присвоєнні цих назв ми опирались на риси, які найбільш чітко увиразнювали особливості того чи іншого періоду. Окрім того відмітимо, що визначений нами початок становлення професійної педагогічної освіти на Закарпатті хронологічно не співпадає із початком, який визначено у дослідженні шанованих науковців краю, які зауважують, що “становлення педагогічної освіти бере початок від часів ... Яна Амоса Коменського (1592-1670)” [4, с.23]. Ця розбіжність не має принципового значення, якщо взяти до уваги той факт, що визначений нами перший період має назву допрофесійний.

Отже перший період (допрофесійний) хронологічно припадає на епоху Середньовіччя і характеризується створенням на Закарпатті освітніх осередків, які були світильником у темряві неписьменності і незнання. Першим освітнім центром нашого краю правомірно вважають Мукачівський монастир, роль якого у розвитку писемності у Закарпатті є надзвичайно великою.

Як стверджує Д.Дорошенко, станом на початок заснування Мукачівського монастиря “просвіта на ... Угорській Русі...стояла не дуже високо: книжки привозилися з Галичини, священники також добували освіту в Галичині і навіть Молдавії” [5, с.25].

При, створеному у 1360 році Мукачівському монастирі, було засновано елементарну школу для навчання грамоті. Локалізований на Чернечій Горі, монастир не тільки був центром духовної культури в центральних і західних регіонах Закарпатського краю, але й місцем створення перших літописів: “Псалтыри” і “Летопись”. В останньому відображено деякі історичні події і життя церкви. Список “Псалтыри” створений з болгарського оригіналу в XVст.

Не менш важливу роль у поширенні слов'янської писемності і духовної культури відіграв Грушівський монастир у східних регіонах Закарпаття, адже в монастирі навіть була власна бібліотека з літературою церковнослов'янського напрямку, а також переписувались слов'янські книги. Тут діяли народна і богословська школи, в яких проводили навчання частини знаті, попів і дяків. Історик М.Лучкай стверджував, що тут друкувались книги в друкарні, створеній при монастирі. Саме при Грушівському монастирі було надруковано руський “Букварь”.

На цей період припадає і створення у 1384 році першої школи чернечого ордену св.Павла в Ужгороді – однієї з найдавніших шкіл, пов'язаної з іменем середньовічних власників міста – графів Другетів [10, с.103].

Другий період (початковий) пов'язуємо із появою перших науково обґрунтованих досліджень у галузі педагогіки і дидактики, які належали перу видатних людей того часу, до яких відносимо згадуваного нами раніше Я.А.Коменського. Як і для всієї Європи так і для Закарпаття особливість цього періоду полягає у набутті освітою масового та світського характеру, розширенні мережі народних шкіл та гімназій. На цей період припадає створення єзуїтської гімназії в Ужгороді в 1646 році (яка спершу виникла у 1613 році в родовому маєтку Другетів у Гумennomу і пізніше була переведена до Ужгорода [10, с.103]. Інша річ, що у Закарпатті не спостерігається ні такого темпу зростання мережі навчальних закладів, ні тим більше, створення вищих навчальних закладів, в тому числі, і для підготовки вчителів. Основні причини такого стану речей Д. Дорошенко вбачає у “тяжких історичних обставинах та невідрадному політичному і соціально-економічному становищі краю” [5, с.16], що відображалось також, і на рівні освіченості населення, оскільки “шкіл з чистою народною, рідною усім мовою, немає...”, є мішані українсько-мадярські” [там само].

Третій період за переважанням учителів з числа духовних осіб можна назвати духовно-професійним. Він характеризується утворенням шкіл для священників та дяконів, які і ставали здебільшого першими вчителями для учнів своєї парафії (тут на згадку приходять виразно змальований у сучасній дитячій літературі образ важкої сирітської долі маленького Тараса Шевченка, якого навчав сільський дяк). Так у 1744 році єпископ Мукачівської єпархії Михайл-Мануїл Ольшавський заснував богословську школу, яка мала готувати священників та дяконів. У 1747 році для неї було спеціально зведено парафіяльний будинок з двокласною школою. У 1757 році студії розширено до трьох років навчання, тут же навчалось 80 учнів. Мукачівська богословська школа була організована за зразком єзуїтських шкіл. З 1772 року її називають весь матеріал, отже термін навчання залежав від його здібностей і можливостей. Мукачівська богословська школа проіснувала 32 роки, в 1776 році єпископ А. Бачинський перевів її в Ужгород разом з Капітулою своєї єпархії, де вона дістала характер духовної семінарії [8].

Цей період співпадає з тим, який С.Федака називає добою національно-церковного відродження [10, с.93]. Надзвичайно велика робота у плані розвитку освіти і школи в краї була здійснена єпископом А.Бачинським, який “вимагав освіти для всіх дітей від шести до чотирнадцяти років” [10, с.96]. Окрім того, священники повинні були звітувати чотири рази на рік про кількість учнів у школах. Як відмічає С.Федака, “стараннями владики до кінця його життя було впорядковано початкові школи по всій єпархії. Тоді на Закарпатті налічувалось триста шкіл” [там само, с.96].

Саме на цей період припадає діяльність О.Духновича – “політичного і культурного діяча середини XIX століття” [4, с.23]. Випускник гімназії (1821 р.), духовної семінарії (1827 р.) написав перший в історії освіти Закарпаття буквар для народних шкіл – “Книжицю читалну для починаючих” (1847 р.) [11].

Велика заслуга О.Духновича у підготовці педагогічних кадрів. У творі “Народна педагогія” О.Духнович визначає загальні правила наставництва (для тих, хто обирає професійну діяльність вчителя). Той, хто бажає вчити повинен: “мати справжнє покликання; мати добрі і правильні знання, вміти використовувати засоби навчання; із того предмету, який хоче викладати; чистий і непорочний норов (дзеркало доброго звичаїв); бути лагідним, поважним; любити своїх учнів і заслужити їхню любов; володіти легким, володіти зрозумілим способом викладання, вміти використовувати засоби навчання; поважати добрий порядок” [6, с.189].

Четвертий етап (гімназійний) відносимо до періоду, коли у закарпатських школах навчально-виховну діяльність здійснювали гімназисти. Це були учителі з числа гімназистів (тих, що закінчили гімназії) і тих, що з певних причин не змогли цього зробити. Адже “до кінця XVIII ст. на Закарпатті не було спеціальних навчальних закладів, які б готували учителів” [3, с.3], [4, с.25].

Навіть із створенням перших закладів для підготовки вчителів роль гімназійної молоді як педагогічного резерву не вичерпала себе, оскільки розширення мережі народних шкіл не впинно зростало і перших фахово-підготовлених все одно не вистачало. А.Волошин вважав, що “частина випускників гімназії також може перейти працювати в школи, склавши додатково при семінаріях іспити з педагогіки і психології” [2, с.173].

П'ятий етап (фахово-професійний) характеризується становленням закладів, що здійснювали підготовку вчителів для народних шкіл Закарпаття. Цей етап бере свій початок у далекому 1793 році, коли в Ужгороді було відкрито вчительську семінарію – перший професійно педагогічний заклад [3, с.3]. На початку діяльності підготовка кадрів (греко-католицьких дяко-вчителів) здійснювалась у формі курсів – спочатку п'ятимісячних, а починаючи з 1834 року – десятимісячних. Лише з 1843/44 навчального року семінарія стала дворічною, у 1872 – трирічною, а з 1897 року – чотирьохрічною учительською семінарією

[1, с.22].

Крім Ужгородської гімназії, в м.Мукачеві працювала восьмикласна державна руська реальна гімназія, а в м. Берегови – мадярська реальна гімназія з руськими паралельними класами і державним інтернатом. Однак гімназійними програмами не було передбачено спеціальної педагогічної підготовки. Вважалося, що для вчителювання достатньо провести кілька самостійно підготовлених під керівництвом наставника уроків у школах нижчого рівня [4, с.25].

У 1902 році завдяки організаційній діяльності греко-католицького єпископа Юлія Фірцака в Ужгороді було створено жіночу семінарію [1, с.22].

1 вересня 1914 року в Мукачеві було відкрито Угорську королівську державну народошкільну семінарію, в яку приймали учнів, котрі закінчили 4 класи гімназії. Навчання велось угорською мовою. На перший курс було прийнято 21 учня, з них 11 закарпатців, решта учнів були з Угорщини, Словаччини, Румунії та Югославії. Першим директором семінарії було призначено доктора Яноша Сандія, який викладав математику, природознавство, анатомію, і каліграфію. Іншим учителем був Імре Молнар, який викладав історію, угорську мову і літературу, а також музику і співи. У 1915 році у семінарію був призначений ще один викладач Біров, який читав семінаристам педагогіку, і відповідав за проведення педагогічної практики. Педагогічну практику семінаристи проходили на базі школи №4, що зараз знаходиться на вулиці Ілони Зріні [3].

На цей період припадає діяльність видатного педагога і громадського діяча А.Волошина, який “присвятив себе професійній психолого-педагогічній підготовці учителя народної школи Закарпаття ... і ...написав ряд досконалих підручників” [4, с.26-27], в яких розкриває сутність педагогічної майстерності. Саме за цими підручниками навчалися семінаристи учительських семінарій як в Ужгороді так і в Мукачеві. Окрім того, семінаристи “отримували педагогічні періодичні видання такі як газета “Учитель”, “Урядовий вісник”, “Віночок” [4, с.35].

Шостий етап (емігрантський) пов'язаний із діяльністю педагогів-емігрантів. Тут виокремлюємо дві “хвилі”. Перша пов'язана із революцією 1848 року, яка назавжди поєднала з нашим краєм багатьох вихідців із Росії (тоді серед прізвищ появляються Орлови, Крилови, Попови, Іванови та ін. – в переважній більшості кращі представники передової, прогресивної на той час інтелігенції, які не сприймали тогочасний дух московських реформ). На цей етап припадає діяльність Адольфа Добрянського, який з початком революційного руху в Угорщині “як відомий уже москвофіл утік до Галичини і тут на зборах “Руської Головної Ради” виступив як репрезентант Угорської Русі”, а після, “коли московський цар Микола вислав військо для приборкання мадяр, то Добрянський прийшов на Угорщину з московською армією як австрійський імператорський комісар” [5, с. 30-31]. В той час як відмічає Д.Дорошенко “Росія заїмпувала українській інтелігенції на Угорщині своєю мілітарною силою, своїм державним блиском...перед її зором став пишний образ російської літератури, яка була контрастом до її власної мізерії” [там само, с.33].

Друга емігрантська хвиля припадає на період входження Закарпаття до складу Чехословаччини, коли більшість учителів покинули освітню ниву (насамперед, у зв'язку з тим, що володіли виключно угорською мовою, а демократичний уряд Чехословаччини відкрив шкільний відділ, завданням якого була реорганізація шкіл у Підкарпатській Русі; 428 вчителів було звільнено з роботи (половина педагогів, що працювали на Підкарпатті у 1919 р.) [3].

Як відмічає О.Богів, “проблема забезпечення навчальних кадрів учителями розв'язувалася двома шляхами. Перший – це запрошення спеціалістів з Чехії, Словаччини ...та Галичини.... Інший шлях – це збільшення набору у три середні педагогічні заклади освіти Закарпаття – Ужгородську півче-вчительську (чоловічу) греко-католицьку семінарію. Ужгородську жіночу

вчительську семінарію та в Мукачевську державну вчительську семінарію” [2, с. 173].

П.М.Ходанич стверджує, що у міжвоєнний період (1919-1939) на Закарпатті сформувалася українська національна школа завдяки об'єднанню зусиль місцевих педагогів-патріотів з українською політичною еміграцією. Особливу групу емігрантів становили письменники-педагоги В. Бірчак, І. Панькевич, В. Пачовський, Марійка Підгірянка. В свою чергу дослідник виокремлює три періоди впливу педагогів-емігрантів на становлення професійної педагогічної освіти на Закарпатті:

1. 1919 – 1930 рр., що характеризувався формуванням нової системи шкільної та позашкільної освіти; вирішенням проблеми педагогічних кадрів за рахунок української еміграції та підготовки місцевого вчителства; впровадження української мови в освіту; написанням україномовної навчальної літератури; створенням матеріально-технічної бази освіти і будівництвом нових шкіл; виданням педагогічних часописів та газет, дитячої періодици українською мовою; створенням Педагогічного товариства, Просвіти, Пласту; вирішенням питань шкільництва для національних меншин краю: угорців, румунів, євреїв, німців, чехів;

2. 1930 – жовтень 1938 рр., що характеризувався проведень державної реформи освіти. В цей період зростає мережа початкових і горожанських (неповних середніх) шкіл, гімназій; посилюється чехізація освіти, пражським урядом захоплюється протистояння між “русифілами”, “русинами” та “народовцями” (українцями) у питанні мови навчання в українській школі; утворенням педагогічного товариства, політичних партій, молодіжних і громадських організацій, що забезпечило перемогу української національної ідеї в освіті;

3. жовтень 1938 – березень 1939 рр. (освіта в умовах Карпатської України), що характеризується організацією національної освіти, законодавчим переведенням шкільництва на українську мову, визнанням провідної ролі школи у вихованні національного ідеалу, підвищеням ролі Учительської громади, молодіжних та культурно-освітніх організацій, спробою організації вищої школи [9].

Якщо у період панування Австро-Угорщини викладання в школах здійснювалось на угорській мові, тобто, по-суті йшлося про “мадяризацію” русинів, то у період Чехословаччини мала місце “чехізація”, хоча невпинно зростала кількість руських шкіл, навчання в яких здійснювалось руською, українською та російською мовами.

У листопаді-грудні 1938 р. було створено Севлюську державну учительську (м.Виноградovo), в якій навчально-виховний процес здійснювався українською мовою. Важливим фактором формування нової освітньої політики було визнання державного статусу української мови на території Карпатської України в чому велика заслуга як А.Волошина, так і прогресивних діячів з Галичини.

Сьомий період (окупаційний), що припадає на час гортівської влади, що супроводжувався посиленням мадяризації навчальних закладів. У цей час Мукачевську учительську семінарію поступово згортають і на її місці аж до 1944 року існував лицей. Руський відділ семінарії був ліквідований і запроваджено навчання на угорській мові. Севлюська семінарія припинила своє існування і більшість учнів повернулися в Ужгородську греко-католицьку та Мукачевську державну вчительські семінарії [4, с.39].

Восьмий період (системної організації та розбудови) характеризується становленням “півночниних” навчальних закладів для підготовки педагогів, в тому числі, і для початкової школи. Цей період припадає на 1945-1998 роки, коли у Закарпатті виникає кілька освітніх закладів для професійної підготовки вчителів. Мукачевський лицей у 1945 році був перейменований на педагогічне училище. Пізніше вони були реорганізовані (Хустське педагогічне училище було приєднано до Мукачевського, а Ужгородське – трансформоване у вчительський інститут, який

пізніше став основою для створення університету, де почали готувати вчителів-предметників). Починаючи з 1956 року у Мукачівському педагогічному училищі відкривається дошкільне, а у 1957 році – музичне відділення.

Цей період охоплює структурну реорганізацію професійних педагогічних закладів, їх розмежування за напрямками підготовки; розширення навчальних закладів за рахунок відкриття нових напрямів підготовки.

Дев'ятий період (трансформації). Йдеться про створення навчальних закладів у відповідності до Доктрини розвитку освіти України в XXI столітті, в якій значна роль відводиться вузам I-II рівнів акредитації. Це сучасний етап розвитку системи вищих навчальних закладів для здійснення професійної педагогічної підготовки, характерною рисою якого суть реформаційні процеси.

З одного боку, ці вузи інтегруються по горизонталі – йде пере профілізація, ліквідація мало чисельних, об'єднання споріднених та відкриття нових із сучасними спеціальностями, на які є підвищений попит в регіоні. З іншого боку, відбувається інтеграція по вертикалі, яка спрямована на включення цих навчально-виховних закладів до складу інститутів, університетів, академій та навчально-виховних комплексів [8]. З метою вдосконалення системи управління та навчально-методичного забезпечення значна частина галузевих вузів I-II рівнів акредитації передається до Міністерства освіти і науки України. Цей процес дозволяє ефективніше реалізувати систему ступеневої та неперервної освіти, скорочувати терміни навчання, загалом

зменшувати витрати на підготовку спеціалістів та прискорювати процес входження України до Болонського процесу, що забезпечує інтеграцію національної освіти в міжнародний освітній простір. На виклик часу було створено у 2002 році на базі Мукачівського педучилища коледж (вищий навчальний заклад I-II рівнів акредитації), який і сьогодні успішно функціонує та готується до наступного ювілею.

Висновки. У становленні професійної педагогічної освіти на Закарпатті умовно виокремлюємо дев'ять періодів (або етапів): допрофесійний, початковий, духовно-професійний, гімназійний, фахово-професійний, емігрантський, окупаційний, системної організації та розбудови, трансформації. Виокремлення етапів становлення уможливило визначення сукупності чинників, що супроводжували, сприяли, утверджували зміни, динаміку у поступальному русі професійної педагогічної освіти до своєї сьогоденної сучасної форми. До них належать чинники: 1) мовний (багатомовність як характерна риса для Закарпаття постійно супроводжує розвиток і становлення професійної педагогічної освіти); релігійний (духовний, конфесійний), який відіграв вирішальну роль у створенні передумов виникнення професійної педагогічної освіти; персоналістський (видатні постаті, які творили живу історію краю, утверджували передові на той час, європейського та світового рівня погляди на розвиток педагогічної думки в краї).

Перспективи подальших досліджень пов'язані із розкриттям ролі і місця визначених чинників для становлення професійної педагогічної освіти для вчителів початкових класів.

Література і джерела

- Біля витоків народної освіти краю /Ред. колегія: проф. В.В.Гомоннай, М.М.Марусинець, М.М.Рішко //Збірник матеріалів науково-практичної конференції (м.Мукачево, 23 травня 1995 р. – Ужгород: ВАТ “Патент”, 1995. – 65с.
- Богів О. Особливості розвитку шкільної та педагогічної освіти на Закарпатті у 20-30 –хрр. ХХ ст./ Олександр Богів// Педагогічні інновації у фаховій освіті: збірник наукових праць /Ред. колегія: М.І.Кляп (відпов.редактор), .Г.Борзенко, С.А.Іванченко та ін. – Вип.2. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 240с.– С.170-175.
- Гаргонич В.В. Вчительська альма – матер (Мукачівській учительській семінарії – 80 років): Історико-публіцистичний нарис /В.В.Гаргонич. – Ужгород, 1995. – 65с.
- Гомоннай В. Педагогічна освіта на Закарпатті /В.Гомоннай, В.Росул, П.Ходанич. – Ужгород: Видавництво “Гражда”, 2003. – 112с.
- Дорошенко Д. Угорська Україна / Передмова Любомира Белея/ Дмитро Дорошенко. – Ужгород: “Срібна земля”, 1992. – 59с.
- Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/уклад. О.О.Любар; за ред. В.Г.Кременя. – К.: Знання, 2005. – 767с.
- Нариси з історії Закарпаття: Т.1 (З найдавніших часів до 1918 року)/ Ред. колегія: проф. І.Гранчак (відповідальний редактор і керівник авторського колективу), проф. Е.Балагурі, М.Бабидорич та ін. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. – 433с.
- Химинець В.В. Освіта Закарпаття. Монографія / [В.В.Химинець, П.П.Стрічик, Б.М.Качур, М.І.Талапканич]. – Ужгород: “Карпати”; Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2009. – 464с.
- Ходанич П.М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919 - 1939). Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Петро Михайлович Ходанич; Нац. пед. ун-т ім. М.Драгоманова. – К., 2000. – 20 с.
- Федака С. Ужгород крізь віки: Нариси з історії Ужгорода/ Сергій Федака. – Ужгород: ВАТ “Патент”, 2010. – 296 с.
- Фізеші О.Й. Виховна спрямованість змісту букварів в українських школах Закарпаття (друга половина ХІХ - кінець ХХ століття): Автореф...дис. канд. пед. наук: 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки»/ Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаніка/ Октавія Йосипівна Фізеші. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

Статья посвящена систематизации сведений о становлении и развитии профессионального педагогического образования на Закарпатье. Определены этапы становления профессионального педагогического образования для подготовки учителей начальных классов, выделены факторы, которые влияли на развитие профессионального педагогического образования на каждом из выделенных этапов и наиболее отчетливо выделяли особенности того или иного этапа.

Ключевые слова: профессиональное педагогическое образование, этапы становления, учителя начальных классов.

The article deals with systematic information about the formation and development of Vocational Training Education in Transcarpathia. The process of becoming a professional teacher education preparation for primary school teachers, determines the factors that influenced the development of vocational teacher education at each of the extracted phases and most fully reveal the features of a stage.

Keywords: professional teacher education, formative stages, primary school teacher.